

*Flottare och buntram vid Kas.
Fotograf okänd. Foto: Margit Eriksson
och Västerbottens museum (BR7930).*

UMEÅ 400 ÅR

Verksamheter som vi för länge sedan glömt

– flottningen vid Kas, Sillviken år 1860–1954

Marianne Forsgårde & Åke Forsgårde

Strax sydost om Umeå, direkt öster om byn Yttertavle, har Tavleån sitt utlopp i Tavlefjärden. Det är en cirka 6 kilometer lång fjärd som mynnar ut i Yttre Tätfefjärden nordost om Holmsund. Vid utloppet från Tavlefjärden fanns förr bolagsstugan som var byggd av virke från den gamla ångsågen som tidigare låg på platsen.

2022-06-11

Rune Lundström. Fotograf: Marianne Forsgårde.
Foto i privat ägo.

År 1968 fick vi möjligheter att använda bolagsstugan som sommarstuga och några år senare, 1972, köpte vi den av MoDo. Sen 10 år tillbaka är bolagsstugan ersatt av en villa för året-runt-boende. Vi har under årens lopp försökt att hitta historien bakom denna plats, och den som kom att räta ut många av våra frågor, och inspirerade oss att skriva samman denna artikel, är Rune Lundström (7 juli 1936–18 juni 2021), Sillviken. Rune var född i Innertavle och har genom hela sitt liv vistats vid havet, som pensionär var han yrkesfiskare. Vid ett samtal med honom, i april 2021 kom vi att tala om flottningen efter Tavleån. Han sa "jag tror att jag är den enda som idag lever, som kan berätta om flottningen på Tavleån". Vilket jag, Marianne Forsgårde kommenterade med "jag kan hjälpa dig att skriva ned dina erfarenheter". Ett par dagar senare var vi i gång med arbetet, samtalet spelades in och skrevs ut. Runes berättelser leder också vidare till andras anekdoter och erfarenheter. Grunden till texten bygger således i mångt och mycket på muntligt berättande med devisen "jag såg, jag var där, det försvann"!

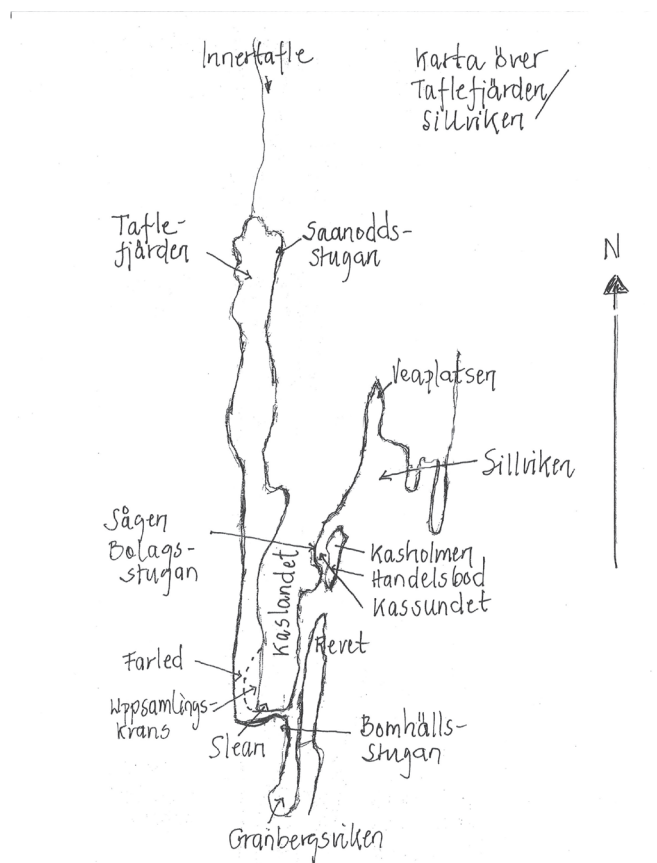
Ångsågen vid Kas

Enligt hörsågen uppfördes under 1860-talet en ångsåg på Kaslandet. Om denna etablering har vi inte funnit någon dokumentation. En möjlig orsak till det kan vara

att sågen stod på "ofri grund" dvs att marken inte ägdes av någon. Före laga skifte ägdes inte utmarkerna, dit skärgården räknades, av någon. Efter laga skifte år 1876 kom även utmarkerna att få registrerade ägare. År 1891, köpte Tafle Trävarubolag Kasholmen samt delar av Kaslandet (Lagfartsprotokoll 22 juni 1891) av Innertavle byamän.

Vid köpet 1891 var ångsågen med ett sågblad (en s.k. en-ramars ångsåg) redan etablerad på Innertavle 5:22. Ett stenfundament till ångsågens fäste finns kvar än idag. Sågen drevs av en ångpanna med hög skorsten. Tomt-stenarna visar att såghuset var ca 15x6 meter, idag överfyllda med jord. Det sågades framför allt plank 3"x 9", som i huvudsak såldes till England.

Från sågen längs stranden fanns en trækaj som var byggd av "bakaved" (virke som blev över när grova plank sågades). På trækajen låg en lätt räls, ett så kallat decauville-spår (de sitter idag i taket på en ladugård i Innertavle). Decauville-vagnarna drogs med häst, från sågen till mitt emot norra delen av Kasholmen, där de engelska segelfartygen ankrade upp. Engelska skutor lastade planken vid Kasholmens norra udde. Järnringarna för förankring av skutorna finns kvar. Det berättas att sågverksarbetarna kunde förse sig med smuggelsprit från skutorna.

Karta över området Kas/Sillviken. I privat ägo.

Bäckflottning 1950-tal. Fotograf: Ansgar Grundström. Foto: Västerbottens museum (BR12426).

Ungefär 300 meter söder om sågen låg ett stort grått tvåvåningshus som gick under namnet "Herrgårn", där sågens faktor med familj bodde. Enligt hörsågen brann huset ned till grunden. Idag finns endast källare och tomtstenar kvar.

För att hålla arbetarna med mat ägde bolaget kreatur och får. Kreaturen betade längst stranden, söder om "Herrgårn". Ägaren till Kasholmen 1:2, Birgit Larsson, berättade på 1960-talet att bolaget höll fåren på Kasholmen. Birgits son Mats Larsson menar att fårens hårda bete skadade granarnas rotsystem, vilket gör att träden än idag har svårt att överleva.

Med tiden kom en-ramars ångsågar att bli olönsamma. År 1901 kom Tafle Trävarubolag på obestånd och köptes upp av Mo och Domsjö AB. Sågen med vidhängande mark ingick i köpet och de drev rörelsen ytterligare några år. Ångsågens livslängd är för oss okänd. Carl Larsson arbetade som strandrensare år 1910, då stod skorstenen från ångpannan kvar. Axel Karlsson, Innertavle, berättade på 1960-talet att *"när skorstenen revs köptes teglet av två män från Marielund [ovanför Sävar] de lastade teglet i överlastade båtar och åkte ut i hårt väder, utanför Skeppsvik gick båtarna i kvav, där ligger teglet än"*.

Handelsbod

På 1890-talet fanns en handelsbod på Kasholmen (2:3). Handelsboden låg i fiskestugans gavelrum, ett antagande är att övriga delen av fiskarstugan användes för övernattnig. Enligt Rune Lundström kunde sågverksarbetarna som bodde på Kas köpa enklare förnödenheter i handelsboden. Bruno Jonsson från Holmsund, född 1876, köpte huset 1906. När han senare renoverade huset, ska de ha funnit en planka i väggen, med årtal 1878 inristat tillsammans med bomärket Zakris Andersson, Holmsund. Fiskestugan finns kvar än idag.

Timmertransport med häst

All användbar skog från närområdet forslades till sågen. När avståndet blev för långt för hästtransporterna, började flottning av timmer efter Tavleån. Ån rensades allteftersom, vilket gav möjlighet att flotta timret från skogar på längre avstånd. På den tiden fanns det inget övergripande ansvar för skogen, skogarna skövades och kvar blev träd av sämst kvalitet. Långt in på 1960-talet syntes spår av skövlingen i Innertavleskogarna.

Karlskronaforsen i Umeälven, strax söder om Stensele.
Fotograf: Hilmer Zetterberg. Foto: Västerbottens museum (J5350).

Timmerflottning i Tavleån

Tavleåns flottningsförening bildades 1907. Redan dessförinnan flottades stockar från de närmaste byarna ner till sågen. Flottningen i Tavleån pågick åren 1909 till 1949. Den sista bokförda leveransen för flottningsföreningen var 1949, då levererades 2000 stockar. Privata markägare hade också tillstånd att använda flottningsleden för "husbehov" men denna flottning redovisas inte av flottningsföreningen.

För att klara att genomföra flottning i ån rensades strömfåran från stora stenar. Av dessa stenar byggdes stenkistor och dammar så stockarna kunde flyta fritt. Besvärliga forsnackar byggdes in med plankgolv, inbyggnaden fungerade även som fördämning. En sådan plankfördämning byggdes strax nedanför gamla å-bron i Innertavle. Ett antal dammar byggdes också upp efter Tavleån för att spara vattnet och få fart på stockarna. Tiden som dammarna fick hållas stängda var noga reglerat i avtal mellan markägarna och flottningsföreningen. Till exempel fick dammarna i Mickelträsk inte hållas stängda längre tid än 12 dygn.

Flottningen på Tavleån startade i Mickelträsk och fortsatte ned till Tavlefjärden. I början kom även flottning i bäckar att inbegripas.

Stockarna som flottades kom från skogarna längs ån.

Under vintern kördes stockarna med häst till ån där de lades upp på stränderna. När isen brutit upp och ån hade sitt största flöde rullades stockarna ner och flottades nedåt med strömmen. Flottarna arbetade i olika flottarlag och ansvarade för att hålla koll så stockarna inte fastnade på stränder och stenar. Mar-drömmen var om stockarna grötade ihop sig och bildade en "timmerbröt". Det var ett farligt arbete att gå ut på bröten och lösa den i fullt vårflöde. Det gällde att jobba snabbt eftersom vattenflödet i Tavleån minskade på kort tid, och risken för brötar då ökade.

Det sista flottarlaget skötte rensningen, då gällde det att få med alla stockar, det sas att de arbetade med "rompa". Flottningen pågick mellan 10–20 dagar varje vår. Ett sista moment med flottningen var att hålla ihop stockarna på Tavlefjärden. Ett båtlag körde med spelbåten "Pompen" runt stränderna och plockade stockar som flutit i land. I mitten av juli, i slutet av säsongen tvingades de ibland slå av vassen i övre delen av Tavlefjärden för att få fram stockarna.

På Sandudden (uttalas Saanodden) i början av Tavlefjärden, fanns en enkel lada "Saanodds-stugan" med ett stort bord, där båtlaget kunde övernatta och äta sin medhavda matsäck.

Flottarnas arbetsförhållanden

Alla arbetare var dagsverkare och hade daglön. Att arbeta som flottare var ett riskfyllt arbete, när en timmerbröt bildades var de tvungna att hoppa upp på bröten, ibland behövde man använda dynamit och spränga. Stockarna som legat i vatten var slippriga och trots specialbroddar på fötterna skedde många drunkningsolyckor. Säkerheten var det dåligt med och i princip ingen kunde simma.

Timmerbröt i Långseleån 1928. Fotograf okänd.
Foto: Västerbottens museum (BR9249).

Flottning i Vindelälven med spelbåt. Fotograf okänd.
Foto: Västerbottens museum (BR5110).

Flottarna var som regel arbetare som inte var jordbrukare, stora krav ställdes på spänst och styrka. Som flottare kunde det bli både blött och kallt. Längre använde de skinnkängor som smordes in med tjära eller lut av björkaska för att göra lädret hårt och vattentätt för en tid. Flottar-Ecke, en äldre flottare intervjuad på 1970-talet, berättar: *"ramlade man i vattnet och blötte sig, så inte bytte man kläder, för något ombyte fanns inte. Och blöt blev man, för gummistövlar var en lyxvara och vi vadade ibland med vatten upp till midjan. Kläderna fick torka på kroppen så gott det nu gick"*. Gummistövlar blev en välsignelse. De började säljas på 1920-talet, även om det var först på 1940-talet som stövlar med långa skaft kom mer allmänt i bruk.

Skiljeställe/sortering

När stockarna kommit ner till sorteringen i Tavlejärden sorterades de på ägare. Sortering gjordes även på dimension, timmer och massa var för sig. Stockarna kransades i nedre delen av Tavlejärden, i avtalet om flottning fanns krav på att flottningsföreningen måste hålla upp en farled mot Yttertavlesidan, för båttrafik. Sorteringen låg vid "Slean" (idag Sluttampen). På andra sidan sundet låg en större stuga, Bomhälls-stugan, med kök, anställd kocka samt plats för sorterarna att övernatta. Huset står fortfarande kvar. Sorteringen pågick 1-4 månader och sysselsatte ett tiotal personer. Sorterarna var ofta yngre personer, det ställdes i detta arbetsmoment mindre krav på styrka, mer på teknik.

Buntning

De sorterade stockarna inneslöts som ovan nämnts i så kallade kransar som bestod av grova timmerstockar som i ändarna satt ihop med järnkättingar. Kransarna bogserades med spelbåten Pompen ned till Kassundet där buntning tog vid. Ibland ankrade Pompen mot

Magnus Eriksson och Verner Lindberg. Fotograf okänd.
Foto i privat ägo.

Kasholmen 2:3 (båtfästet i stenen finns kvar) och kransen spelades in på rätt ställe. Vanligtvis var det fyra flottare på en buntram. De arbetade med en ram för varje ägare: MoDo, Bowaters osv. Stockarna drogs in i ramen med båtshakar, tre stockar på längden samt stockar som lades omlott, kättingen runt stockarna björnades ihop. Flottarna behövde vara tekniska kunniga, för att få till hållbara buntar.

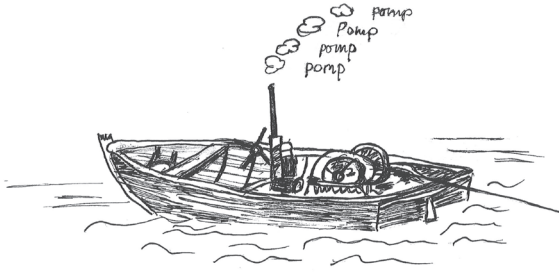
Buntarna drogs av bogserarna Nicke och Atlas till sågverk och pappersmassa-fabriker. Båtarna gick 2-3 knop. De var ofta tvungna att kolla buntarna så de inte var på väg att släppa. Då flottningen upphörde använde sommarstugeägarna materialet från ramarna till att bygga Kas-garaget, och *"det var grovt virke det"* konstaterar Rune Lundström!

"Pompen" en spelbåt

Rune minns också pompen, en spelbåt som var stationär vid bolagsstugan Kas (Innertavle 5:22). *"Det var förmannen Magnus Eriksson som körde den, en bogserare med bord av trä och spont av järn med en-cylindrig tändkulemotor. Den lät pomp, pomp, jättehärligt ljud, originalmotorn satt i den, det fanns två luftbehållare*

Bogseraren Nicke. Fotograf okänd. Fotograf: Bengt Westin.
Foto i privat ägo.

Pompen. Tecknad bild av Marianne Forsgårde.

längst akterut det var väldigt viktigt att luftbehållarna var fyllda innan motorn stannades, lufttrycket behövdes för att få igång det stora svänghjulet. Tänk så tungt att veva ned, ibland var det någon som inte hade kollat. Med tändkulemotor kunde de köra på vilket skitbränsle som helst, ofta var det råolja, det var olja överallt i båten". Även Åke Lindberg som är uppvuxen i Innertavle har hört talas om pompen. "När min pappa Verner var lillpojke och hörde ljudet från pompen, sprang han så snabbt han kunde ned till Tavleffjärden för att få åka med!"

Kunskap om väder och vind

Det gällde också att ha koll på väder och väderstreck. Rune berättar: "Jag är så imponerad av hur duktiga bogserarna var på att förutsäga vädret, det fanns ingen väder rapport att tala om. De tittade på himlens molnformationer, på vattennivån: 'nu tvär-sjunker vattnet,' på det viset kunde vädret förutspås. Det fanns olika platser där bogserbåtarna gick i lä, vid sydlig storm, innanför Bjurn, nästa vid Buten [bakom det som i folkmun kallas "Lindbergs ögern"], vid nordlig storm gick de i lä i Holmsund. Det gällde att ha koll på väder och väderstreck."

"Bogserarna hämtade också virke i Finland, det var ytterst sällan de kunde köra tvärs över. De var tvungna att köra runt hela kusten, ofta följdes 3-4 bogserare åt och hade en jädrans last, alltså! På den tiden skulle det inte ha gått att ha sådana snabba båtar som finns idag. De skulle ha kört på timmerstockar, det fanns dykare – det vill säga stockar som sjönk på ena sidan – kör du på en sådan med hög fart går stocken rakt genom båten, det skulle aldrig ha gått, ibland var det svårt med fiskebåt också."

"Det var lätt att hitta ved. Ryktet spred sig fort då det fanns stockar som flöt omkring, många av sommarstugorna som finns byggdes av flyt-stockar som bogserarna tappade, ibland hela däcklaster, då gällde det att snabbt hinna ut. På Holmön var det slagsmål ibland, de som satt på bunten, en hel standardplank. Det var mycket pengar det och jävlar vad de försvarade den där! Holmöborna höll ihop men det kom ju Holmsundare också. De hade stenkoll när sådant hände, nästan alltid då det var storm, mest på hösten."

Kassundet – ett mellanlager för timmerbuntar

Torsten Brändström växte på 1940-talet upp i Innertavle och tillbringade somrarna i Sillviken. Han minns timmerbuntarna på Kassundet: "när flottningen upphört fortsatte Kas-sundet fram till 1954 att fungera som lagerplats för färdiga buntar, som hämtats längst norrlandskusten. Bogserarna gick in i Sillviken med buntarna på släp. Sedan tog pompen vid och spelade in buntarna in i Kas-sundet det kunde ligga jävlar alldeles fullt här inne ibland." Det fanns en bom mellan Kasholmen och Kaslandet, med uppgift att stänga av sundet om buntarna gick sönder. Järnringen för bommens fäste finns kvar på insidan av Kasholmens norra udde. Torsten berättar: "När vi var 6-7 år sprang vi och lekte över bommen, av vår tyngd sjönk den ned i vattnet, jätteroligt var det." Kassundet var även bra för bogserbåtarna, att gå in i vid hårt väder. Torsten berättar vidare att O.M. Andersson som växte upp i Innertavle, på 1950-talet sa att om 'man skulle plocka upp allt sjunktimmer som ligger i Kassundet skulle man bli miljonär. Förutom en massa sjunktimmer ligger vraket av en spelbåt på Kassundets botten.

Veaplatsen

Vea-platsen fick sitt namn på den tid då klenvirke, "pitprops" barkades och lades upp där. Efter barkning rullades pitpropsen i havet och med timmerkrans bogserades de till engelska lastångare, som stod förankrad vid norra Kasholmens udde. Om detta har O.M. Andersson berättat: "1914 då var det jag själv, som körde bogserbåten". O.M. Andersson var ägare till en bogserbåt med storsegel, fock och tändkulemotor. Han berättar att "1912 blev både båt och jag heltidsanställda av Tavleåns Flottningsförening".

Det är inte känt hur många år som pitpropsleveranserna pågick, men det var en välkommen inkomst för skogsägarna att leverera pitprops. Pitpropsen användes i engelska kolgruvor som stöttor för att hålla upp gruvgångarna. Enligt hörsägen användes Veaplatsen även som mellanupplag för timmer under tiden som ångsågen var i drift.

Strandrensning

Strandrensarna arbetade i olika lag, med uppgift att samla ihop timret som blåst upp på stränderna längs Norrlandskusten. Stort tekniskt kunnande krävdes. Åke Forsgårde uppvuxen i Innertavle berättar: "En sommarferie i början av 1970-talet arbetade jag tillsammans med Bert Eriksson, Holmsund med att rensa

stranden inom ett område vid Brednoret. Bert hade köpt en spelbåt av plåt som kanske gjorde 5 knop. Vi blev snabbt varse att vi tagit oss vatten över huvudet, vi orkade bara dra ner de lättare stockarna. Jag frågade min far Axel Karlsson hur vi skulle göra för att bärga det tunga timret. Han var uppväxt på gården Forsgårdan vid Sävarån och hade där deltagit i flottningsarbete sedan barnsben. En söndag följde han med oss och visade hur det skulle gå till. Han började med att lägga de klenare stockarna, massabitarna, på en rak linje ner mot vattenbrynet, på dem lades de grova timmerstockarna. Stockarna balanserades upp, med timmerkroken fick stocken snurr och rullade självmant i vattnet. Med mindre råstyrka och bättre teknik klarade även vi de tunga stockarna."

Bolagsstugan vid kas

Av spillvirket från sågverkshuset byggde MoDo en bolagsstuga på Kaslandet (Innertavle 5:22), där de som arbetade som buntare bodde under säsong. Övrig isfri tid kunde även strandrensarna efter norrlandskusten husera där. I bolagsstugan fanns ett sovrum med sex korta bäddar (ca 140 cm), över- och underslaf, ett kök med järnspis och en inbyggd säng. Ytterdörren var så pass bred att en skötbåt kunde dras in under tak vid högvatten, på hösten. Rune berättar: "under veckorna bodde 4–5 buntare och förmannen Magnus Eriksson i stugan. Som regel var det samma män som återkom som buntare, år efter år. De arbetade måndag till sen fredagskväll, och åkte hem över helgen. Som regel skötte männen matlagningen själva, ibland var Magnus fru Nanny med och stod för maten, det fanns en brunn på Kasholmens sanddude, där vi hämtade dricksvatten."

I ett samtal 1968 med jordbrukarhustrun Elma Eriksson berättar hon: "En av mina döttrar arbetade som kocka några somrar på 1930-talet i bolagsstugan, hon sov i kökets inbyggda säng, jag och en annan dotter brukade på helgerna packa en fikakorg och gå ner till bolagsstugan för att, under några timmar umgås med henne. Sen var det bara att vandra tillbaka, de 10 km till Innertavle igen." Runes pappa Ragnar arbetade som buntare vid Kas 1936–54 under säsong. Övriga delar av året arbetade han i skogen och med fiske. Runes familj bodde i Innertavle och varje helg tillbringade han med sin familj i bolagsstugan. Antingen gick de till fots, rodde, seglade eller fick bogsering av lanthandlaren i Innertavle, Bertil Brännström, Kasholmen 1:5 som hade motorbåt. Rune berättar: "Tiden hade som ingen betydelse då, på den tiden. Vi ankrade upp vid en stor platt sten i Tavlefjärden som vi kallade Kas-bryggan. Sen gick vi till bolagsstugan, enklare de, än att ta båten runt udden." I bolagsstugan var det fiske som gällde, Rune berättar:

Bolagsstugan vid Kas.
Foto i privat ägo.

"Klockan 05 på söndagsmorgonen satte vi i gång. Då var det att kasta och meta, vi for upp mot Slean. Ibland gjorde vi en långstyrning, rodde och segla ända till Klippan [i Täfteå], vi hade roddbåt med dubbelrodd och köl, seglade himlens bra, en Abel Jonsson båt. Söndaglunch åt vi alltid fisk: Abborre, Gädda, Snorgärs... ruskigt gott men otroligt med ben". "Som barn satt vi på tomramarna och metade abborre, de låg efter ribbkajen vid bolagsstugan. Det var glest mellan bräderna så man såg ju botten, när solen sken såg man abborrarna hur de simmade runt. Himla roligt. Så där tillbringade vi många timmar. Vid Kas fiskades Ål och på utsidan av Hälla, Harr. På den tiden var det en otrolig aktivitet på vattnet, bogserbåtar, fiskebåtar, mindre båtar, timmer, det rördes överallt."

Källor

Arkiv
Tavleåns flottningsförening, Folkrorelsearkivet i Västerbotten.

Muntliga källor

Brändström, Torsten. Innertavle. Vistats i Sillviken sen 1946.

Lindberg, Åke. Innertavle. Vistats i Sillviken sen 1971.
Lundström, Rune. Innertavle. Vistats i Sillviken sen 1936.
Wolming, Simon. Obbola. Vistats i Sillviken sen 2004.

Skriftliga källor

Elander, Sven. *Boken om Sillviken, Kas och Skär*. 1979.

Eklund, Lisbet (red). *Innertavle genom tiderna*. Gamleby 1992.

Tjärnlund, Nils Johan. *Flottarna fick fart på exporten*. Populär historia 2010:6. <https://populärhistoria.se/sveriges-historia/flottarna-fick-fart-pa-exporten-> (hämtad 2021-02-22).

Västerbottens-Kuriren, april 1978. Artikelserie: O.M. Andersson berättar.

GLÖM INTE ATT UPPGE
FÖRFATTARNAMN OCH KÄLLA
NÄR DU HÄNVISAR
TILL DENNA ARTIKEL